

REFLEXE NÁRODA A VLASTENECTVÍ

(Postoj obyvatel tří českých měst na počátku 21. století)

Mirjam Moravcová

Summary:

REFLECTION OF NATION AND NATIONALISM

(Attitudes of inhabitants of three Czech towns at the beginning of the 21st century)
*Miroslav Hroch's article "Nation as a cultural construct?" has served as an impetus for a reflection about the meaning currently associated, by Czech spokesmen, with the emotional relationship to a national society. Using this posed question, I return to the problem of actual reflection of symbols that have been accepted by modern Czech society in course of national-emancipation, as well as national-political struggles. I revisit the problem of relationship of a contemporary person to symbols that were manipulated by Czech elite during formation of national awareness and that were used in various interactions in course of strengthening the relationship between a person and national society. This reflection is structured considering the nature of data that have been collected by means of a questionnaire originally designed for a different research goal. The goal of this research was to map attitudes of Czech spokesmen regarding two phenomena: **a)** existence of the nation, and **b)** national minorities, ethnic and immigration groups in Czech Republic. Through questions targeting opinions about the actual meaning of a nation and patriotism, we have also gathered testimony not only about emotional relationship of Czech spokesmen to the Czech society but also about symbols that evoke this relationship.*

Stať Miroslava Hrocha „Národ jako kulturní konstrukt?“ dala podnět k úvaze o významu, který v současnosti přikládají čeští mluvčí emocionálnímu vztahu k národní společnosti.

Prostřednictvím takto položené otázky se vracím k problému aktuální reflexe symbolů, přijatých moderní českou společností v průběhu národně-emancipačních i národně-politických zápasů. Vracím se k problému vztahu současní-

ků k symbolům, s nimiž české elity manipulovaly při konstruování národního uvědomění a s nimiž pracovaly v nejrůznějších interakcích při upevňování vztahu jedince k národní společnosti.¹

Úvahu ovšem koncipuji s ohledem na charakter dat, která byla získána dotazníkovým šetřením s jinak nastaveným studijním záměrem. Cílem šetření bylo mapovat postoje českých mluvčích ke dvěma fenoménům: **a)** k vlastní národní existenci a **b)** k národnostním menšinám, etnickým a imigračním skupinám v ČR. V otázkách, které sledovaly názory na aktuální význam národa a vlastenectví, jsme však získali výpovědi nejen o emocionální vztahu českých mluvčích k české společnosti, ale i o symbolech, které tento vztah evokují.

Diskurz: národ a současnost

Otázka významu národa jako fungujícího sociálního organismu je opakovaně nastolována v souvislostech projekce budoucnosti Evropy a snah o konstruování nového pojetí evropské regionalizace. Ve vědeckém diskurzu je však formulována také v souvislostech diskusí o sjednocovacím významu různých identit, tedy identit i jiných než etnických a národních, avšak funkčně s etnickými a národními identitami komplementárních.

V těchto souvislostech je pak otevírána také otázka dopadu emocionálních faktorů jako stabilizačních či destabilizačních činitelů v životě společenských subjektů (včetně subjektů národních).

I v rámci diskusí o principech fungování národa byla v posledních desetiletích, a stále je, zvažována úloha emocionálních vazeb při budování a permanentním ožívování národní identity, při aktivizaci národního vědomí a revitalizaci národa. Národní uvědomění jako postoj jedince k národní společnosti je tedy spojováno se širokou škálou kulturních jevů a společenských aktivit, které pracují a cíleně zacházejí s emocionálním světem člověka.² Symbolům, sym-

¹ Moravcová, Mirjam: *Národní oděv roku 1848. Ke vzniku národně-politického symbolu*. Praha 1986. – Táž: *Symbol, postoj a sebeidentifikace. Vztah studující mládeže k symbolům moderní české státnosti a národní existence*. In: Lidé města, sv. 12 (Stereotypy a symboly). Praha 1998, s. 178–227. – Táž: *Tradiční lidový kroj – kulturní dědictví, poutač či přezítek*. In: Lidé města, sv. 13 (Kulturní kontakty a konflikt). Praha 1998, s. 138–159.

² Vědecká literatura v této souvislosti odkazuje na přijaté symboly (vlajky, hymny, erbovní znaky, módní stylizace, stužky-trikolóry, atd.), na národní kontinuitu ukotvenou v historické paměti, na kulturní osobnosti (a jejich pomníky), na díla vysokého i lidového umění, povýšená na kulturní dědictví. Odkazuje na slavnosti, na národní území – krajinu s význačnými místy opředenými legendami, bájemi a mýty, na městský prostor personifikovaný dějinnými událostmi, a také na glorifikující i znevažující autostereotypy.

bolickým aktům, symbolickým legendám a mýtům (symbolické imaginaci), svázaným se životem a bytím národní společnosti, je tedy přiznávána aktivní role v národně-emancipačních a národně-politických zápasech,³ včetně těch, které probíhaly a probíhají v současnosti přelomu 20. a 21. století.⁴ V interpretacích řady historiků⁵ a etnologů,⁶ sociologů a politologů⁷ se takto definované symboly staly nedílným článkem historické emancipace i současné revitalizace národa, a také nástrojem modelování jeho ideových základů.⁸ Otázka významu emocí při sebeidentifikaci jedince s národní společností tedy byla a je otevírána při hledání interpretačních rámců smyslu symbolů ve společenských procesech.

V našem výzkumu⁹ jsme si otázku emocionálních vazeb k národu (a k národní společnosti) položili jinak. Nesledovali jsme symboly či symbolické akty, ani jejich účinky na národní sebeuvědomění, nýbrž přítomnost emocionálního

³ Přehled evropského historického bádání o tomto problému srov. Hroch, Miroslav: *Národ jako kulturní konstrukce?* Lidé města, 3, 2005/17, s. 5–24; Haupt, Heinz-Gerhard – Tacke, Charlotta: *Die Kultur des Nationalen*. In: Hardtwig, W. – Wehler, H.-U. (eds.): *Kulturgeschichte heute*. Göttingen 1996, s. 255–283.

⁴ Výkladově analogická pozornost, i když s čtenější frekvencí, byla věnována i funkci symbolů a symbolických aktů v zápasech sociálních. Z tohoto pohledu nahlíželi symboly etnologové i historici.

⁵ Srov. např. Pešek, Jiří: *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*. In: Documenta pragensia XII, Pražské slavnosti a velké výstavy. Praha 1995, s. 7–28, (zde srov. literaturu). – Havránek, Jan: *Oslavy jako záminka politického projevu*. In: Documenta pragensia XII, Pražské slavnosti a velké výstavy. Praha 1995, s. 197–198. – Novotný, Jan: *Slavnosti Sokola Pražského*. In: Documenta pragensia XII, Pražské slavnosti a velké výstavy. Praha 1995, s. 223–228.

⁶ V 80. a 90. letech 20. století se významem symbolů, symbolických aktů (slavností) a mýtů intenzivně zabývali čeští i slovenští etnologové. Otázky řešili také v rámci tematicky zaměřených konferencí. Výsledky uveřejnili ve sbornících z konferencí, v časopiseckých studiích i v knižních publikacích. – Srov. např. Moravcová, M.: *Národní oděv roku 1848. Ke vzniku národně – politického symbolu*. Praha 1986 – Frolec, Václav: *Rituály a slavnosti v procesu modernizace*. In: Město, prostor, lidé, slavnosti. Uherské Hradiště 1990, s. 13–28. Moravcová /Bittnerová/, Dana: *Majfest – májová slanost hřbitovní v Praze v 19. století*. In: Documenta pragensia XII, Pražské slavnosti a velké výstavy. Praha 1995, s. 247–255.

⁷ Těmto tématům byla věnována řada vědeckých zasedání historiků: např. v Plzni (v rámci plzeňských historických kolokvií), v Praze (v rámci konferencí Archivu hl. města Prahy), ad. Přehled literatury německé, anglosaské a francouzské srov. Hroch, Miroslav: *Národ jako kulturní konstrukce?* Lidé města, 3, 2005/17, s. 5–24.

⁸ Moravcová, Mirjam: *Národní oděv ...*, c.d., s. 158–160.

⁹ Otázku emocionálních vazeb k národu jsme si položili v rámci širše koncipovaného dotazníkového šetření, jímž jsme sledovali jednak postoj současného českého městského obyvatelstva k nacionalismu, jednak jeho postoj k etnickým skupinám i národnostním menšinám, které žijí na území České republiky. Výzkum jsme realizovali v rámci úkolů Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze v roce 2002. Koncepti výzkumu připravily Mirjam Moravcová a Miloslava Turková, sběr dat zajistili a jejich statistické vyhodnocení realizovali Ladislav Prudký a Michaela Šmídová. – Srov. Prudký, Libor: *Přínáležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice*. Praha 2004, s. 18–21.

vztahu k národu ve vědomí obyvatel českého města na počátku 21. století. Teprve touto perspektivou jsme nalézali dominující symboly, které v současnosti naplňují a sytí tuto citovou vazbu.

Východiska sběru a interpretace dat

Dotazníkové šetření jsme realizovali v roce 2002. Vzorovými městy, v nichž jsme postoj k národní existenci sledovali, se staly Brandýs nad Labem,¹⁰ Dvůr Králové nad Labem¹¹ a Jirkov.¹² Záměrně jsme vybrali města, jejichž obyvatelstvo **a)** disponuje odlišným vztahem ke kultuře a historii české společnosti, **b)** má různě nastavenou kontinuitou osídlení, **c)** má různou intenzitu kontaktů s etnicky jinými a **d)** odlišuje se i sociálními a ekonomickými podmínkami života v současnosti. V těchto městech jsme se orientovali na názory lidí, kteří deklarovali českou národnost. Ve srovnávacím pohledu jsme zohlednili výši jejich dosaženého vzdělání¹³ a jejich příslušnost buď ke generaci lidí ve věku 18(15) až 29(30) let, nebo ke generaci lidí starších než 50 let. Zaznamenali jsme názory 761 osob.¹⁴ (Srov. tab. 1.)

Dotazy na postoj k národu a na vztah k němu jsme formulovali jako kombinaci dvou uzavřených otázek (*Myslíte si, že příslušnost k národu má v součas-*

¹⁰ Brandýs nad Labem: město ve středních Čechách se specifickou kulturní tradicí vázanou na hluboké historické a náboženské vědomí, město, v němž zkušenost s obyvatelstvem jiné než české národnosti byla do roku 1918 spojena s vojenskou posádkou a v druhé polovině 20. století se vstupním vzdělávacím střediskem pro zahraniční studenty.

¹¹ Dvůr Králové nad Labem: město v severovýchodních Čechách s kulturní tradicí vycházející z českého národně emancipačního zápasu, město, které leželo na bývalé česko-německé jazykové hranici.

¹² Jirkov: město v severozápadních Čechách, které bylo nově osídleno po roce 1945–1946, město, jehož obyvatelstvo prošlo v posledních padesáti letech kulturně stmelovacím procesem a v současnosti je ovlivňováno četnými novými mezietskými příhraničními a přeshraničními kontakty.

¹³ Kategorie: základní vzdělání, vyučení bez maturity a vzdělání střední bez maturity, vzdělání středněškolské s maturitou (včetně nástavby), vzdělání vysokoškolské (včetně bakalářského).

¹⁴ Z těchto 761 osob bylo 390 žen a 371 mužů. V jednotlivých městech jsme zaznamenali stanoviska 1,5 až 2,0 % lidí příslušných věkových kategorií.

Tab. 1. Respondenti podle lokalit a věku

městská lokalita	respondenti		
	celkem	18(15) – 29(30) let	nad 50 let
Jirkov	226	146	80
Dvůr Králové n.L.	339	198	141
Brandýs n.L.	196	117	79
celkem	761	461	300

nosti význam? – *Má vlastenectví podle Vašeho názoru v dnešní Evropě ještě nějaký význam?*)¹⁵ a tři otázek otevřených, na které respondenti odpovídali svými výroky. Otevřenými otázkami jsme sledovali jednak vysvětlení stanovisek zaujatých v otázkách uzavřených,¹⁶ jednak prvou asociaci spojenou se slovem vlastenectví (*Když uslyšíte slovo vlastenectví, co se Vám vybaví?*). Netázali jsme tedy na konkrétní symboly, které vztah k národu evokují a sytí, ani na váhu jim přisuzovanou. Dali jsme pouze v kontextu výše položených dotazů prostor pro osobní vyjádření emocí, pro přihlášení se k symbolům a vybavení si představ o nich.

V námi formulovaných otázkách jsme pracovali s pojmem národ. Nerozlišili jsme tedy pojem *národ* – ve významu sociálního organismu v obecném slova smyslu a pojem *národní společnost* – ve významu kolektivity lidí, která tento sociální organismus vytváří a sytí. V odpovědích na položené dotazy se však respondenti vztahovali nejen národu – jak byla otázka položena, ale především k vlastní národní společnosti (tedy k entitě lidí, která národní společnost vytváří) – tak otázku pochopili. Proto v následujícím výkladu budeme oba pojmy významově rozlišovat. V souvislostech našeho výkladu je toto rozlišení nezbytností. Vyplynulo z analýzy obsahových významů volných výpovědí jednotlivců. Je tedy potřebou interpretace získaných dat.

Naše poznatky vypovídají o bodově deklarovaných postojích, které dotazovaní čeští mluvčí chtěli sdílet (a případně i záměrně prohlásit) ve společenské situaci předcházející vstupu ČR do Evropské unie (2002). Pracujeme tedy s proklamacemi. Potud limita dotazníkovým šetřením shromážděných dat.

Šetření jsme provedli v čase příprav vstupu ČR do Evropské unie. Zaznamenali jsme svým způsobem situaci v jedinečném časovém horizontu, situaci, která dnes již *neexistuje* a která byla startovní čarou nastávajících postojových změn.

Váha národa

Vize národa jako sociálního organismu, a stejně i premisa pocitu sounáležitosti s národní společností, byly naprostou většinou obyvatel tří českých měst

¹⁵ Nabídnutá škála odpovědí na uzavřené otázky byla: *určitě ano, spíše ano, nevím, spíše ne, určitě ne*. K oběma byly položeny doplňující otevřené otázky. Srov. pozn. 13.

¹⁶ Otevřené otázky, které byly formulovány jako doplněk obou výše uvedených uzavřených otázek zněly: *jestliže ano, proč? a jestliže ne, proč?*. Otevřená otázka, která měla zaznamenat prvou asociaci, zněla: *Když uslyšíte slovo vlastenectví, co se Vám vybaví?* Respondent na ní odpovídal volně svou formulací bez omezení rozsahu.

pochopeny jako základní východisko pro vlastní ukotvení v Evropě počátku 21. století. Generace prarodičů i vnuků označila v uzavřených otázkách národ za societu funkční a životaschopnou (76,2 %, *srov. tab. 2, 3*),¹⁷ v otevřených otázkách hodnotila národní společnost jako důležitou a účelnou sociální síť (*srov. tab. 4, 5*).¹⁸ Ve formulaci volných odpovědí obě generace pojem národ vztahova-

17 Otázka zněla: *Myslíte si, že příslušnost k národu má v současnosti význam?*

Tab. 2. Přiznaný význam příslušnosti k **národu** - dle lokalit v %

význam národa	dotázaní celkem	městská lokalita		
		Jirkov	Dvůr Králové n.L.	Brandýs n.L.
určitě ano	46,0	38,9	48,1	50,5
spíše ano	30,2	27,0	31,6	31,6
nevím	12,4	19,9	9,7	8,2
spíš ne	8,4	9,7	8,8	6,1
určitě ne	2,4	2,7	1,5	3,6
nezodpovězeno	0,6	1,8	0,3	-
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Tab. 3. Přiznaný význam příslušnosti k **národu** - dle generací v %

význam národa	dotázaní celkem	generace let	
		18(15)-29(30)	nad 50 let
určitě ano	46,0	41,3	53,3
spíše ano	30,2	33,0	26,0
nevím	12,4	13,0	11,3
spíš ne	8,4	10,6	5,0
určitě ne	2,4	2,0	3,0
nezodpovězeno	0,6	0,2	1,3
celkem	100,0	100,0	100,0

18 Otázka zněla: *Pokud si myslíte, že příslušnost k národu má v současnosti význam, proč? Dotaz proč má příslušnost k národu význam zodpovědělo ovšem pouze 74,6 % respondentů: z generace starších než 50 let 77,4 %, z lidí ve věku 18 (15) až 29 (30) let 72,6 %. Výroky, ve kterých dotázaní formulovali zdůvodnění svého kladného stanoviska, se vztahovaly k národní společnosti a jen výjimečně zohlednily národ v obecném slova smyslu. Srov. tab. 4.*

Tab. 4. Zdůvodnění významu příslušnosti k **národu** - dle městských lokalit v %
První pozice výpovědi

zdůvodnění významu	dotázaní celkem	Jirkov	Dvůr Králové nad Labem	Brandýs nad Labem
neodpovědělo	1,6	0,6	2,0	2,0
neví	2,5	2,0	2,0	3,8
identita ¹	29,1	23,4	29,4	35,0
sociální zázemí ²	22,1	16,3	25,1	22,0
samozřejmost ³	15,8	11,3	14,0	16,0
jiné	5,1	12,3	7,2	3,3

ly téměř důsledně k národní společnosti, tedy ke kolektivitě lidí, kteří tuto společnost vytvářejí. Ve vlastním uvažování respondenti nereflekovali ideologické ukotvení národa, ani koncept národa jako abstraktního sociálního organismu. Naopak téměř výhradně spojovali národ s českou společností. A k této společnosti se vyjadřovali.

Názor o aktuálním významu národní společnosti obě generace opíraly o tři základní představy. Prvá představa se pojila se samozřejmou, nezpochybnitelnou, kulturně a historicky podmíněnou existencí národní společnosti (15,8 %),¹⁹ druhá představa budovala na vnitřní potřebě „vlastního“ sociálního zázemí

přiznaný význam celkem	76,2	65,9	79,7	82,1
nepřiznaný význam celkem ¹	23,2	32,3	21,0	17,9
nezodpovězeno	0,6	1,8	0,3	-
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: ¹ Shrnuje odpovědi typu: je důležité to vědět, identita, věc enkulturatione, jazyk, vazba na kulturní dědictví a historii, jedinečnost každého národa, vymezení vůči jiným, odmítnutí globalizace.

² Sociální zázemí shrnuje odpovědi typu: a. sociální zázemí, jsem tu doma, musím někam patřit, b. povinnost hlásit se k národu, zodpovědnost vůči státu, hájit zájmy.

³ Shrnuje odpovědi typu: normální věc, cítím to tak, jsem Čech, esencionalismus, hrdost - na národ, na zemi, na jevy (celkem 6,2 %, Jirkov 8,2%, Dvůr Králové n.L. 6,9 %, Brandýs n.L. 3,1 %).

⁴ Odpovědi nevím, spíše ne, určitě ne.

Tab. 5. Zdůvodnění významu příslušnosti k **národu** - dle generací v %
První pozice výpovědi

zdůvodnění významu národa	dotázání celkem	generace let	
		18(15)- 29(30)	nad 50 let
neodpovědělo	1,6	0,7	1,8
neví	2,5	3,4	1,3
identita ¹	29,1	28,8	29,1
sociální zázemí ²	22,1	22,1	23,2
samozřejmost ³	15,8	13,8	19,2
jiné	5,1	5,5	4,7
přiznaný význam celkem	76,2	74,3	79,3
nepřiznaný význam celkem ⁴	23,2	25,6	19,3
nezodpovězeno	0,6	0,2	1,3
celkem	100,0	100,0	100,0

Poznámky: ¹ Shrnuje odpovědi typu: je důležité to vědět, identita, věc enkulturatione, jazyk, vazba na kulturní dědictví a historii, jedinečnost každého národa, vymezení vůči jiným, odmítnutí globalizace.

² Sociální zázemí shrnuje odpovědi typu: a. sociální zázemí, jsem tu doma, musím někam patřit, b. povinnost hlásit se k národu, zodpovědnost vůči státu, hájit zájmy.

³ Shrnuje odpovědi typu: normální věc, cítím to tak, jsem Čech, esencionalismus, hrdost - na národ, na zemi, na jevy (celkem 6,2 %, Jirkov 8,2%, Dvůr Králové n.L. 6,9 %, Brandýs n.L. 3,1 %).

⁴ Odpovědi nevím, spíše ne, určitě ne.

¹⁹ Ve vyjádření respondentů odpovědi typu: *národ je normální věc; přirozený stav hlásit se ke svému národu; cítím to tak; jsem Čech; zrodil jsem se jako Čech, když jsem Čech, tak jsem Čech; i v jiném státě budu Čech.*

jako kolektivní záštity (22,1 %),²⁰ třetí pak stavěla na potřebě nalézt v současném globalizujícím se světě kulturní identitu, jedinečnost, výlučnost (29,1 %).²¹ (Procenta se vtaňují k celému souboru respondentů. *Srov. tab. 4, 5.*)

Samozřejmost národní existence respondenti z řad obou generací vztáhli pouze výjimečně k národu v obecném smyslu – pak argumentovali přirozeností existence této sociální kategorie a její tisíciletou kontinuitou (1,9 %). Ve většině samozřejmost národního bytí spojovali však s vlastní národní jsoucností – pak argumentovali svou národní příslušností. Ke svému češství se přihlašovali čtyřmi různými způsoby: proklamací osobního názoru (*cítím to tak* – 1,6 %), proklamací národní příslušnosti (*jsem Čech* – 4,1 %), proklamací národní hrdosti (*jsem hrdý na svůj národ/zemi* – 6,6 %²²) a proklamací esenciální, zrozením dané příslušnosti k českému národu a k české národní společnosti (*zrodil jsem se jako Čech* – 1,6 %).

Národní společnost v souvislostech potřebného sociálního zázemí vysvětlovali příslušníci obou generací jako oporu, kterou nalézají v široce sociálně rozevřené societě kulturně blízkých lidí, vázaných k prostoru *státu, země, domova*. Potřebu tohoto zázemí akcentovali ve dvou vzájemně provázaných rovinách: **a)** v rovině osobního pocitu zázemí, společenského ukotvení a kolektivního zaštitění národní společností (15,5 %) a **b)** v rovině osobního závazku vůči národní společnosti, závazku, který obsahuje povinnost práce pro její rozkvět a povinnost obhajovat její jsoucnost (v dobách společenského klidu i v dobách ohrožení – 16,3 %). Početné skupiny z obou sledovaných generací tedy paralelně prosazovaly názor, že národní společnost pochopená jako sociální zázemí je jak záštitou jedince, tak objektem péče o tuto záštitu.

Potřeba potvrzení národní identity v současném světě vůbec a v Evropě vlastně se upínala k potřebě uvědomovat si svou příslušnost ke svébytné societě (7,0 %) a zároveň také tuto příslušnost prokazovat vůči jiným, druhým (1,0 %). Sounáležitost s národní společností, tedy národní identita, byla vysvětlována jako nezbytnost, přání a nárok na ztotožnění se s kulturně blízkými lidmi, se kterými nás spojuje kontinuita dějinného vývoje (10,7 %), jazyk (1,3 %), mentalita a kulturní jedinečnost (6,2). Ve výrocích jednotlivců vyústila potřeba

²⁰ Ve vyjádření respondentů odpovědi typu: *sociální zázemí; lidé se mají k čemu hlásit; patřím někam – a ne někam jinam; spojení s lidmi – pocit zařazenosti; je sympatické být ve svém státě; příslušnost ke skupině, která má stejné hodnoty, jazyk, rozumí si, lidé se semknou.*

²¹ Ve formulaci respondentů odpovědi typu: *je důležité to vědět; moje identita; vymezení vůči jiným; každý národ je jedinečný; národ má svou historii, kulturu, tradice; máme svou výchovu; odmítám globalizaci.*

²² V tom 5,2 % hrdost na národní příslušnost, 0,8% hrdost na zemi a 0,6 % hrdost na některé projevy života národní společnosti.

vlastní identity až do odmítnutí procesu kulturní globalizace a označení tohoto procesu za nepřijatelný trend současnosti (2,9 %).

Osobitosti, jimiž se vlastní národní společnost odlišuje od druhých národních společností – v autentické formulaci *od druhých národů* –, představovaly v pojetí respondentů atributy blízkosti, které jdou napříč spektrem sociálně a ekonomicky hierarchizované národní společnosti. V současném diverzifikovaném světě mohli tak respondenti nalézt ve vizi národa jeden z mála životaschopných široce přijímaných konceptů, který nese ideologii egalitářství a může naplňovat kýženu představu rovnostářských vztahů ve společnosti.

Při zdůvodňování aktuálního významu národa se respondenti opírali o stanoviska formulovaná v rovině úvah o existenci národní společnosti a úvah o vlastním zařazení v ní. V těchto úvahách měly „symboly“, které by sytily emocionální vztahy, minimální váhu.²³ Pokud se do reflexe opodstatnění národní společnosti v evropské současnosti dostaly emocionální vazby (hrdost), pak byly ukotveny ve vědomí jako záležitost vlastního bytí.²⁴ V tomto myšlenkovém konceptu respondenti nepotřebovali argumentovat symboly ani se k nim vztahovat. Vztahovali se k národu, ve výrocích většiny ke konkrétní české národní společnosti jako k hodnotě, se kterou jsou svázáni svou existencí.

Váha vlastenectví

Ve srovnání s přiznaným významem příslušnosti k národu v současné Evropě byla ve všech třech městech a v obou generacích přisouzena významu vlastenectví výrazně menší váha (65,6 %).²⁵ Přesto nebylo vlastenectví odmítnuto a odsunuto do pozice nečasovosti, nevýznamnosti a nefunkční zbytečnosti. (Srov. tab. 6 a 7.)

²³ Ve zdůvodnění aktuálního významu národa odkázalo na osobité tradice 6,9 % dotázaných. Ovšem tradice v tomto kontextu byly respondenty pochopeny a interpretovány ve významu svěbytné mentality a generační transmise této mentality. Srov. např. výroky: *tradice; kořeny a vymezení mého místa ve světě je důležité; je třeba udržovat tradice života specifické pro určitý národ; je to naše mentalita.*

²⁴ Výroky typu: *jsem hrdý na to, že jsem Čech; jsem hrdý Čech.*

²⁵ Otázka zněla: *Má vlastenectví podle Vašeho názoru v dnešní Evropě ještě nějaký význam?* Srov. tab. 6.

Tab. 6. Přiznaný význam **vlastenectví** - dle lokalit v %

význam vlastenectví	dotázání celkem	městská lokalita		
		Jirkov	Dvůr Králové n.L.	Brandýs n.L.
určitě ano	36,4	29,2	41,0	36,7
spíše ano	29,2	30,5	28,0	29,6

Názor na aktuální funkčnost vlastenectví v současné Evropě, vyjádřený ve zdůvodněních vlastního názoru o trvajícím významu vlastenectví v době evropského sjednocování,²⁶ vycházel z odlišných pozic než názor na funkčnost národní společnosti. Byla-li aktuálnost národní společnosti hledána především v sociálních významech a v dopadech těchto významů na jedince i společnost – a teprve z tohoto úhlu pohledu případně reflektována i zpětná vazba jedince k národní společnosti, aktuálnost vlastenectví byla primárně spojována s představou osobního závazku jedince k národní společnosti.

Vlastenectví ve zdůvodňujících výrociích respondentů splynulo s představou pěstování vztahu k národní společnosti: s představou nezbytnosti udržovat její integritu (3,5 %)²⁷ a prestiž (13,1 %).²⁸ Splynulo však zejména s vizí rozvíjení vztahu k její jedinečnosti, osobitosti a ke kulturnímu potenciálu, na němž je konstruována její identita (30,7 %).²⁹ Závazek k národní společnosti byl tedy

nevím	17,5	22,6	16,8	12,8
spíše ne	12,1	11,9	9,7	16,3
určitě ne	3,8	4,4	2,9	4,6
nezodpovězeno	1,1	1,3	1,5	-
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Tab. 7. Přiznaný význam **vlastenectví** - dle generací v %

význam vlastenectví	celkem	respondenti	
		18(15)-29(30) let	nad 50 let
určitě ano	36,4	29,7	46,7
spíše ano	29,2	33,0	23,3
nevím	17,5	19,1	15,0
spíše ne	12,1	14,1	9,0
určitě ne	3,8	3,3	4,7
nezodpovězeno	1,1	0,9	1,3
celkem	100,0	100,0	100,0

²⁶ Odpověď na otázku: *Má vlastenectví podle Vašeho názoru v dnešní Evropě ještě nějaký význam? Pokud ano: Proč?*

²⁷ Srov. např. výroky: *snaha naší generace o předání lásky k vlasti našim dětem, nikdo se nevzdá vlastenectví a nejde do uniformity; je vždy důležité, aby byli lidé vlastenci; lidé musejí udržet v chodu stát, zachovat tradice; důvod – zachování tradic, úcta k lidem, kteří bojovali; je dobré hájit svůj národ.*

²⁸ Srov. např. výrok: *každý by měl stát za svou zemi; abysme si zachovali svou integritu; ostatní národy si tak našeho národa více váží a respektují ho; to, že jsou lidé hrdí na svou vlast, posiluje jméno státu v celém světě; samostatnost každého státu; pokud nechceme skončit jako posluhující národ, tak určitě ano; suverenita státu a národa; To by měli být všichni hostejní? Dělat mrtvého brouka ať si rozhodnou politici?*

²⁹ Srov. např. výroky: *je dobré petrifikovat tradice, historie, kořeny; spojená Evropa by mě nenadchla, pokud by mělo dojít k zastření národní identity, aby to bylo všude stejné; zachování odlišností jednotlivých*

spektrům vlastenectví spatřován především v souvislostech rozvíjejí vlastní identity. Byl ovšem zdůrazňován i v politických souvislostech Evropské unie. Pak byl tento závazek pochopen jako vstřícné gesto podpory zájmů malých státních útvarů v nově koncipovaném evropském společenství. Byl vysvětlován jako záštita uchování kulturní svébytnosti a politické suverenity malých národních společností ve velkém celku.³⁰ (Srov. tab. 8, 9.)³¹

Pouze v pojetí jedné skupiny respondentů zůstalo vlastenectví prostým výrazem sounáležitosti s vlastní národní společností (10 % z celého souboru respondentů). Tito lidé nepotřebovali další zdůvodnění, proč takto pojmenovaný vztah k národní společnosti nadále přijímat. Stačila jim vlastní národní sebeidentifikace (*chci zůstat Čech; jsem Čech a tím budu stále; i když jsem v Evropě, jsem stále Češka*). Stačilo jim vědomí sounáležitosti s rodnou zemí (*jsem Čech a patřím do Čech*). Pracovali tedy s vlastenectvím jako s přirozenou součástí hodnot, jimiž disponují a které přijímají. (Srov. tab. 7, 8, 9.)

národních kultur; kvůli státní identitě; pro udržení identity; zachování identity, kulturních hodnot, tradic, zvyků; obrana identity národa; snaha zachovat kulturu.,; jedinečnost; abysme se odlišovali.

³⁰ Srov. např. výroky: *protože bych nerad, abychom v sjednocené Evropě zapadli; aby fungovala EU demokraticky; protože EU je spíš pro zlepšení životního standartu a dobrou politiku, ale v duších lidí to slovo nic neznamená; pro upřesnění vztahů mezi národy; člověk může žít ve velkém společenství, ale má právo vědět, kde jsou jeho kořeny; zaštiťuje spravedlivé rozdělení ve společnosti, každý kdo má svou identitu může i dát Evropě to nejlepší; [vlastenectví] ale v rozumné míře, nemůžeme se nechat od ostatních států utápnout; každý národ něco jiného přinese do sjednocené Evropy co bude pro ostatní přínosem; každá země, i když je v nějakém spojení, musí pěstovat ve svých občanech lásku ke své zemi, aby v případě ohrožení byli ochotni v první řadě sami svoji vlast chránit; jako výraz úcty k ostatním národům.*

³¹ Otázka zněla: *Má vlastenectví podle Vašeho názoru v dnešní Evropě ještě nějaký význam – proč ano?*

Tab. 8. Zdůvodnění významu **vlastenectví** - dle městských lokalit v %

První pozice výpovědi

zdůvodnění významu	dotázání celkem	Jirkov	Dvůr Králové nad Labem	Brandýs nad Labem
neodpovědělo	1,0	0,4	1,1	1,0
neví	1,3	0,9	1,8	1,0
obhajoba identity ¹	30,7	27,5	31,8	32,5
závazek k zemi/státu ²	13,1	11,5	13,1	14,8
udržení sociálního zázemí ³	3,5	4,0	2,6	4,6
výraz vztahu k národu/zemi ⁴	10,0	11,1	10,9	7,5
znevážení významu	1,3	0,9	1,5	1,5
jiné	4,7	3,4	6,2	3,4
význam přiznalo celkem	65,6	59,7	69,0	66,3
nepřiznaný význam celkem ⁵	33,5	38,9	29,4	33,7
nezodpovězeno	1,1	1,3	1,5	-
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Vlastenectví jako zdroj emocionálních postojů

Pojem vlastenectví, v moderní české společnosti spojený s postoji v národně emancipačních a národně politických zápasech, dostával v souvislostech historického vývoje 19. a 20. století různý obsah. Vlastenectví tedy postupně vyjadřovalo rozdílnou kvalitu vztahu k národní společnosti: kvalitu romantického buditelství, kvalitu aktivního zapojení do politického programu české společnosti, kvalitu obhajoby dobytých pozic i kvalitu planého rétorismu (vlastenčení). Vždy však slučovalo pozici začlenění do národní společnosti, pozici sebeidentifikace s národní společností, deklarace zaujatého postoje k národní společnosti a emocionálního vztahování se k ní. Jak však vlastenectví pojímali čeští mluvčí na počátku 21. století, po několika desetileté absenci kultivace povědomí o vlastenectví, v čase prvních kontaktů s evropským sjednocováním? A dále: k jakému subjektu své pojetí vlastenectví vztahovali?

Poznámky: ¹ Shrnuje odpovědi typu: obrana individuality, obrana proti uniformitě, úsilí o zachování kultury, jazyka, musím vědět, identita, ((kořeny, láska dětem, domov))

² Shrnuje odpovědi typu: váha státu v EU, prosazování zájmu země/státu/národa, obrana proti zániku národa/státu, nedůvěra v sjednocení, Evropa není jeden stát/národ.

³ Shrnuje odpovědi typu: být součástí něčeho, jistota.

⁴ Shrnuje odpovědi typu: cítím to tak, výraz vztahu k národu, projev hrdosti - na národ, na zemi, chci zůstat Čechem, nelze se stát jiným.

⁵ Odpovědi nevím, spíše ne, určitě ne.

Tab. 9. Zdůvodnění aktuálního významu **vlastenectví** - dle generací v %
První pozice výpovědi

zdůvodnění významu	dotázání celkem	generace	
		18(15)-29(30) let	nad 50 let
neodpovědělo	1,0	1,0	1,1
neví	1,3	1,5	1,0
obhajoba identity ¹	30,7	27,0	36,3
závazek k zemi/státu ²	13,1	14,8	10,2
udržení sociálního zázemí ³	3,5	3,7	3,3
výraz vztahu k národu/zemi ⁴	10,0	8,8	11,8
znevážení významu	1,3	1,5	1,0
jiné	4,7	4,4	5,3
význam přiznalo celkem	65,6	62,7	70,0
nepřiznaný význam celkem ⁵	33,5	36,5	28,7
nezodpovězeno	1,1	0,9	1,3
celkem	100,0	100,0	100,0

Poznámky: ¹ Shrnuje odpovědi typu: obrana individuality, obrana proti uniformitě, úsilí o zachování kultury, jazyka, musím vědět, identita, ((kořeny, láska dětem, domov))

² Shrnuje odpovědi typu: váha státu v EU, prosazování zájmu země/státu/národa, obrana proti zániku národa/státu, nedůvěra v sjednocení, Evropa není jeden stát/národ.

³ Shrnuje odpovědi typu: být součástí něčeho, jistota.

⁴ Shrnuje odpovědi typu: cítím to tak, výraz vztahu k národu, projev hrdosti - na národ, na zemi, chci zůstat Čechem, nelze se stát jiným.

⁵ Odpovědi nevím, spíše ne, určitě ne.

Většina dotázaných ze všech tří lokalit a z obou sledovaných generací interpretovala vlastenectví jako svébytný, citově zabarvený, přístup k vyššímu sociálnímu organismu moderní společnosti.³² Tento organismus nazvala: *národem, státem, vlastní, zemí, domovem*. Vlastenectví bylo tedy vnímáno ve čtyřech polohách: ve vztahu k národu, ve vztahu ke státu, ve vztahu k národnému, státnímu či lokálnímu teritoriu a ve vztahu k emocionálně pocíťovanému zázemí. Z kontextu výroků ovšem vyplývá, že pojmy *národ, stát, vlast, země, domov* byly často pochopeny v zástupném a obsahově nerozlišujícím významu. V postoji současných obyvatel tří českých měst a obou sledovaných generací splyval stát/země/vlast a národ (chápaný ve smyslu esenciální společnosti), stejně jako splyvalo území státu/země/vlasti a národa. Idea domova jako emocionálně pocíťovaného zázemí pak slučovala nejen představu státu a země, nýbrž i představu újeji vymezeného teritoria, a ovšem také představu určitého sociálního celku (rodina, příbuzenská, sousedská, přátelská skupina, česká společnost). V kontextu úvah o vlastenectví se tedy *národ, stát, vlast, země, domov* staly komplementárními, vzájemně zástupnými pojmy. Ke všem byl vztažen citově zabarvený vztah nazvaný vlastenectvím.

Při formulaci vizí vlastenectví, které respondenti vyjádřili v *prvé asociaci*, tedy v odpovědi na dotaz *Když uslyšíte slovo vlastenectví, co se Vám vybaví?*, vycházeli v podstatě z týchž pozic jako při argumentaci zdůvodňující význam vlastenectví v evropské realitě 21. století. Svá stanoviska ovšem vyjádřili komplexněji. Zareagovali hodnotícím postojem. Vlastenectví nahlíželi téměř jednoznačně z pozice pozitivního společenského dopadu. Pouze někteří zaujali pozice extrémního nacionalismu a jen jednotlivci zcela výjimečně odmítli v první asociaci vlastenectví jako společensky škodlivé.³³ (*Srov. tab. 10, 11*)

³² Interpretace pojmu vlastenectví obsahovaly především odpovědi na otázku *Když uslyšíte slovo vlastenectví, co se Vám vybaví?*

³³ Otázka zněla: *Když uslyšíte slovo vlastenectví, co se Vám vybaví?*

Tab. 10. Reflexe slova vlastenectví - dle lokalit %
První pozice výpovědi

zdůvodnění významu	celkem	městská lokalita		
		Jirkov	Dvůr Králové nad Labem	Brandýs nad Labem
neodpovědělo	1,1	0,8	1,4	1,0
neví ¹	4,7	9,7	2,6	3,0
závazek ke společnosti ²	47,2	55,2	41,1	47,7
přihlášení k symbolům ³	21,7	14,4	28,2	19,5
hrdost na příslušnost ⁴	17,4	15,5	16,5	19,5
společenská brzda	0,6	0,4	0,3	1,5
pozice extremismu	1,5	0,8	1,7	2,0

Respondenti, kteří přijali vlastenectví za pozitivní hodnotu ve vztahu k národní společnosti, interpretovali vlastenectví jako společenský postoj nezařazený extrémizmem a oproštěný od výstřelků nesnášenlivosti vůči jiným. Ve svém pojetí vlastenectví propojili pozici nezpochybnitelné vlastní národní existence s pozicí tolerance k národní existenci druhých. Tito respondenti pracovali se třemi představami obsahu pojmu vlastenectví.

Prvá představa budovala na ideji aktivní účasti při hájení zájmů národní společnosti/státu a na ideji osobní angažovanosti jedince v práci pro jejich prospěch. Ztotožnění vlastenectví s vizí závazku a záštity zájmů společnosti se ukázalo rozhodujícím stanoviskem a konstantní charakteristikou (47,2 % – *srov. tab. 10*). Takto pochopené vlastenectví odkazovalo především k obecně prosazovaným společenským hodnotám, jakými jsou svoboda, věrnost, vztah a povinnost ke státu/zemi/národu. Pracovalo však i s konkrétními prožitky, se kterými se česká společnost konfrontovala v průběhu 20. století – s vysokým akcentem na druhou světovou válku. V těchto vizích závazku národní společnost jednoznačně splynula se společností vlastního státu, vlastní země. V první asociaci národ (pochopený ve smyslu esenciálním) a stát (země) znamenaly neodlučitelnou jednotu. Vlastenectví dostalo náboj zodpovědného vztahu k takto dvojedině

význam ustupuje	2,9	1,7	2,5	5,0
jiné	2,9	1,7	4,8	1,0
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: ¹ Odpovědi: nevybavuje se mi nic, nevím.

² Odpovědi typu:: sounáležitost, práce pro, vztah, hájení zájmů národa, vlasti, státu, svoboda, krize, válka, domov.

³ Odpovědi typu: jazyk, pokrmy, národní obrození, historie, kulturní dědictví, osobnosti, sport, státní symboly.

⁴ Odpovědi typu: hrdost na národ, zemi, stát, jsem Čech.

Tab. 11. Reflexe slova vlastenectví - dle generací v %
Údaje za všechna tři města, první pozice výpovědi

zdůvodnění významu	celkem	respondenti	
		18(15) -29(30) let	nad 50 let
neodpovědělo	1,1	1,7	0,3
neví ¹	4,7	4,8	4,7
závazek ke společnosti ²	47,2	44,7	50,5
přihlášení k symbolům ³	21,7	21,3	22,6
hrdost na příslušnost ⁴	17,4	18,7	15,4
společenská brzda	0,6	1,1	-
pozice extrémismu	1,5	2,5	-
význam ustupuje	2,9	2,7	3,1
jiné	2,9	2,5	3,4
celkem	100,0	100,0	100,0

Poznámky: ¹ Odpovědi typu: sounáležitost, práce pro, vztah, hájení zájmů národa, vlasti, státu, svoboda, krize, válka, domov.

² Odpovědi typu: jazyk, pokrmy, národní obrození, historie, kulturní dědictví, osobnosti, sport, státní symboly.

³ Odpovědi typu: hrdost na národ, zemi, stát, jsem Čech.

⁴ Odpovědi: nic, vlastenectví ustupuje.

chápané societě. Váha státu (země) v proklamaci vlastenectví měla ovšem vysokou pozici – k nim se vztahovala více než polovina z těch respondentů, kteří ztotožnili vlastenectví se závazkem jedince ke společnosti.³⁴

Druhá představa vlastenectví, formulovaná z pozice pozitivní hodnoty, se odvolávala na škálu symbolů, které vlastenectví evokují a které vytvářejí pevné kulturní „body“- „ikony“, k nimž se jedinec může vztahovat a jejichž prostřednictvím se může identifikovat s konkrétním národem či státem. Část respondentů v takto konstruovaném kontextu svou vizi vlastenectví spojila se symboly, jimiž české politické a kulturní elity argumentovaly při zápasech o uvědomění, aktivizaci a integraci emancipující se moderní české společnosti (21,7 % – *rov. tab. 10*). Tyto symboly, převzaté jako kulturní dědictví a „tradice“, byly pochopeny a použity jako určitá klišé, která umožňují současníkům vyjádřit vztah k národu/státu a k národní společnosti. Zároveň však byly, či spíše dodnes zůstaly, vřazeny do konceptu národního/státního uvědomění jako jeho integrální součást. Zůstaly tedy prostředkem sebeidentifikace s vlastní společností, ať již deklarované v kontextu národní či státní existence. Výrazem takto pojatého vlastenectví se stala národní historie, osobnosti českého kulturního a politického života,³⁵ díla národní kultury,³⁶ jazyk, státní symboly,³⁷ ale také pokrm, které jako „národní“ označila nebo uvedla v život česká společnost 19. století a které i v současnosti patří ke stereotypu o české národní „zvláštnosti“.³⁸

Ze všech výše uváděných symbolů, na nichž se etablovala ta část konceptu národního uvědomění, která vychází z odkazu 19. století, se nejvíce uplatnily národní dějiny (10,1 % všech dotázaných). Společně prožitá minulost byla pochopena jako významný symbol, který sytí vlastenectví – ať již byla reflektovaná jako dějinná kontinuita nebo jako stěžejní okamžiky slávy, úspěchů a pro-

³⁴ Ze 42,7 % respondentů, kteří vyložili vlastenectví jako závazek ke společnosti, pouze 18,8% nazvalo tuto společnost národem, kdežto 23,9 % zemí či státem.

³⁵ Z osobností českého kulturního života byly v souvislosti s prvou asociací na slovo vlastenectví jmenovány příznačně ti, kteří se podíleli na emancipaci české společnosti. Z politických osobností pak jediný: T. G. Masaryk. Ve všech pozicích výpovědi (tedy nejen ve výpovědi první, v této stati zohledněné) byli jmenováni: Josef Dobrovský (3x), Karel Havlíček Borovský (3x), Alois Jirásek (6x), Josef Jungmann (2x), Jan Amos Komenský (1x), Eliška Krásnohorská (1x), Tomáš G. Masaryk (6x), Jan Neruda (3x), Božena Němcová (1x), Jan Palacký (4x), Josef Kajetán Tyl (1x).

³⁶ Ve všech pozicích výpovědi byla jmenována literární díla A. Jirásky (F. L. Věk, Psohlavci, „Jiráskovy knihy“), Karla Ráise Zapadlí vlastenci) a Smetanova Má vlast. Zmíněna ovšem byla i blíže nedefinovaná „vlastenecká literatura“ (6x) a „hudba“ (2x).

³⁷ Ve všech pozicích výpovědi byla zmíněna státní vlajka (7x), státní hymna (8x), korunovační klenoty (2x), prezident republiky (1x).

³⁸ Ve všech pozicích výpovědi byly zmíněny: pivo (11x), vepřová pečeně (3x), svíčková a zaječí (1x), chléb (1x), „jídlo“ (3x), alkohol (2x).

her. Minulost byla ovšem interpretována dvěma odlišnými způsoby: ve významu živého odkazu, o nějž se může dnešní vlastenectví opírat (5,2 %), a ve významu historicky ukončeného procesu národní emancipace (3,9 %). V tomto druhém pojetí bylo tedy vlastenectví vysvětleno jako součást postojů předků, kteří budovali českou společnost. Bylo odsunuto do roviny již uzavřené emoční záležitosti minulosti. Pro část dotázaných se tak vlastenectví stalo historickým faktem, který nemá současnost ani budoucnost. Stalo se přežitkem minulosti, byť v historických souvislostech pozitivně hodnoceným.

Ve škále respondenty zmiňovaných symbolů, které jsou dědictvím národně uvědomovacích aktivit české společnosti 19.století a se kterými se nadále identifikovalo české obyvatelstvo první poloviny 20.století, absentovaly odkazy na symbolické prostory (krajinné, urbánní), odkazy na památníky (budovy,³⁹ pomníky, sochy), odkazy na státní a národní slavnosti, na lidovou duchovní kulturu i lidové výtvarné umění, odkazy na druhotné využití lidových tradic. Ty přestaly sytit vlastenectví.

Ze života současné české společnosti byly ke škále tradic předávaných symbolů přiřazeny úspěchy sportovní reprezentace ČR. Obyvatelé všech tří měst a obou generací sportovní úspěchy však již nerefletovali v symbolickém pojetí konce 19. a první poloviny 20. století. Necháпали je jako výsledek kolektivní sportovní zdatnosti národní společnosti, kterou zaštiťovala spolková činnost, nýbrž jako obdiv a „fandění“ výkonům „zbožněných“ profesionálů – reprezentantů zavázaných české veřejnosti. V pojetí dotázaných nebyly ovšem sportovní úspěchy reprezentantů pochopeny jako symboly významné a obecně platné (1,4 %).

Třetí představa vlastenectví, kterou respondenti vyslovili z pozice pozitivní reflexe, ztotožnila vlastenectví s pocitem hrdosti na příslušnost k národu/státu, tedy s pozicí uvědomění si, nepopření a proklamace vlastní identity. Jednoznačně emoční náboj dostalo vlastenectví v interpretaci, která spojila tento postoj s prostým pocitem hrdosti na národní příslušnost (17,4 %). Vysvětlení: *vybaví se mi češství; vybaví se mi národní hrdost; hrdost na to, že patřím k určitému národu; určitá hrdost a zároveň dojetí; láska ke svému národu; láska k vlasti; blízkost k národu; víra v národ* pracovala s vlastním pocitem a postojem. Namísto ideologického obsahu tedy koncept vlastenectví těmto dotázaným naplnila emoce. Z analogické emocionální pozice vycházela i nostalgická konstatování o ústupu vlastenectví v pozicích současníků (2,9 %).⁴⁰

³⁹ Pouze 3x bylo uvedeno Národní divadlo (2x v druhé pozici).

⁴⁰ Konstatování o ústupu vlastenectví v současné společnosti zazněla ve výročí obou sledovaných generací. Vyšší frekvenci však měla v generaci lidí nad 50 let věku.

Z hlediska všech tří sledovaných měst byly ojedinělé postoje, které vlastenectví buď podsunuly myšlenky extrémního nacionalismu, nebo ho naopak v odsudku přímo ztotožnily s nacionálním extremismem (1,5 %). Takto pochoopené vlastenectví přijali a interpretovali výlučně jednotlivci z řad mladých lidí.⁴¹ (*Srov. tab. 11.*) Jejich výroky v souvislosti ostatních vyřčených názorů diskreditovaly vlastenectví přítomné v hodnotovém vybavení současné české veřejnosti. Zpochybnily podstatu emocemi podloženého vztahu, který respondenti deklarovali vzhledem k národní společnosti i vzhledem k národu jako abstraktně pojatému sociálnímu organismu.

V interpretacích většiny obyvatel tří českých měst a obou generací byl ovšem koncept vlastenectví přijímán jako možná alternativa dobrého vztahu k vlastní národní/státní společnosti, vztahu, který reaguje, ale neruší vztah k ostatní etnicky diversifikované evropské společnosti.

Národ a vlastenectví v pozici přežitku

V souboru dotázaných se zformovala menšinová skupina respondentů, kteří z pozice současnosti buď zpochybnili nebo přímo odmítli význam příslušnosti k národu (10,8 %)⁴² i aktuální potřebu vlastenectví (15,9 %).⁴³ (*Srov. tab. 2 a 6.*)

Tito „národní“ skeptici ve svých argumentacích, proč **národ** pozbývá v postmoderní době svou funkčnost, uvažovali o národu vesměs jako o sociálním organismu v obecném smyslu (v kontrastu s postoji většiny). Národní společnost, tedy kolektivita lidí, s níž by se mohli identifikovat, jakoby pro ně přestala existovat. V jejich pojetí se stala nahraditelnou a zaměnitelnou.

Zdůvodnění nefunkčnosti národa v současnosti opírali „národní“ skeptici o čtyři myšlenkové koncepty.⁴⁴ (*Srov. tab. 12, 13.*)

Prvý koncept, nejčastěji vyjádřený, pracoval s ideou sjednocujícího se světa. Víze sjednocení byla ovšem nahlížena dvěma různými způsoby. Ti „národ-

⁴¹ Rasistickými pozicemi reagovalo v první asociaci na slovo vlastenectví celkem 2,5 % mladých lidí, t.j. 12 ze 461 dotázaných osob této věkové kategorie.

⁴² V tom odpověď určitě nemá význam 2,4 % (18 osob) a spíše nemá význam 8,4 % (64 osob) – ze souboru 761 dotázaných.

⁴³ V tom odpověď určitě nemá význam 3,8 % (29 osob) a spíše nemá význam 12,1 % (92 osob) z celého souboru 761 dotázaných.

⁴⁴ Otázka zněla: *Pokud si myslíte, že příslušnost k národu nemá v současnosti význam, proč?* Dotaz proč nemá příslušnost k národu význam zodpovědělo pouze 9,7 % respondentů, 9,6 % z generace starších než 50 let, 10,5 % z lidí ve věku 18 (15) až 29 (30) let. Výroky, ve kterých dotázání formulovali zdůvodnění svého odmítavého stanoviska, se vztahovaly téměř jednoznačně k národu v obecném slova smyslu. *Srov. tab. 12.*

ní“ skeptici, kteří svou argumentaci založili na souvislostech politického vývoje, vycházeli z názoru, že sjednocovací proces nastartovaný v Evropě i v širších než evropských souvislostech, povede jednak ke stírání významu státních hranic, jednak ke ztrátě identifikační funkce státu. V návaznosti uvažovali, že *svobodný*

Tab. 12. Důvody **odmítnutí** významu příslušnosti k **národu** - dle městských lokalit v %
První pozice výpovědi

zdůvodnění odmítavého stanoviska	dotázaní celkem	Jirkov	Dvůr Králové nad Labem	Brandýs nad Labem
zdůvodnění neuvedlo	1,1	0,2	2,8	1,8
neví	0,5	1,3	-	0,5
nezáleží na etnickém původu ¹	0,9	0,9	0,6	1,5
zbytečnost	2,0	2,7	1,8	1,5
sjednocovací proces ²	3,7	3,6	3,5	4,0
kulturní pluralita ³	1,3	1,8	1,8	-
partikulární zájmy jednotlivce ⁴	0,4	0,3	0,6	-
jiné	0,9	2,7	0,2	0,2
význam národa odmítlo celkem	10,8	13,5	11,3	9,5
význam národa neodmítlo	88,6	85,7	89,4	90,3
nezodpovězeno	0,6	1,8	0,3	-
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: ¹ Výroky typu: nezáleží na etnickém původu, ale na kvalitě lidí.

² Výroky typu: globalizace, svoboda volby pohybu, sjednocování, EU, stírání hranic.

³ Výroky typu: svět je promíšen, společnost je promíšena.

⁴ Výroky typu: každý si vydělává peníze pouze pro sebe, každý myslí jen na sebe.

⁵ Odpovědi: určitě má význam, spíše má význam, nevím.

Tab. 13. Důvody **odmítnutí** významu příslušnosti k **národu** - dle generací v %
První pozice výpovědi

zdůvodnění odmítavého stanoviska	dotázaní celkem	respondenti	
		18(15) -29(30) let	nad 50 let
zdůvodnění neuvedlo	1,1	2,1	0,0
neví	0,5	0,7	0,3
nezáleží na etnickém původu ¹	0,9	1,1	0,6
zbytečnost	2,0	2,4	1,1
sjednocovací proces ²	3,7	3,7	3,6
kulturní pluralita ³	1,3	1,5	1,0
partikulární zájmy jednotlivce ⁴	0,4	0,4	0,3
jiné	0,9	0,7	1,1
význam národa odmítlo celkem	10,8	12,6	8,0
význam národa neodmítlo	88,6	87,2	90,6
nezodpovězeno	0,6	0,2	1,3
celkem	100,0	100,0	100,0

Poznámky: ¹ Výroky typu: nezáleží na etnickém původu, ale na kvalitě lidí.

² Výroky typu: globalizace, svoboda volby pohybu, sjednocování, EU, stírání hranic.

³ Výroky typu: svět je promíšen, společnost je promíšena.

⁴ Výroky typu: každý si vydělává peníze pouze pro sebe, každý myslí jen na sebe.

⁵ Odpovědi: určitě má význam, spíše má význam, nevím.

jednotlivec si sám zvolí místo svého usídlení v nově vytvořeném georegionálním prostoru. Národ a stát byly v tomto výkladovém kontextu ztotožněny. Z logiky ztotožnění pak vyplynulo pro „národní“ skeptiky rovnítko mezi potlačením politického významu státu a ztrátou aktuálnosti národa (3,7 %). Naproti tomu „národní“ skeptici, kteří zdůvodňovali ztrátu významu národa procesem kulturního sjednocování, stavěli na vizi vzájemného přibližování svěbytných podob lidských kultur. Stavěli na představě zániku kulturních osobitostí jako identifikačních znaků. V argumentaci o nefunkčnosti národa, vedené z kulturních pozic, operovali jednotliví „národní“ skeptici jednak s myšlenkou míšení kultur, jednak s faktem kulturní globalizace a jednak s modelem multikulturní společnosti jako perspektivy budoucnosti – pokud ovšem přesně rozlišovali význam těchto tří odlišných procesů. Ve všech případech však zpochybnili kulturní kontext existence národa (1,3 %).

Druhý myšlenkový koncept odmítání národa pracoval s myšlenkou rovnocennosti lidí a lidstva jako celku (0,9 %). Odmítl kritérium etnického původu jako přístupu k jednotlivci a k jeho zařazování. Nahradil ho hodnotícím přístupem založeným na etickém kodexu – ovšem přesněji nedefinovaném. Tento koncept, formulovaný celkem sedmi respondenty, charakterizovala vyjádření typu *nezáleží na etnickém původu, ale na kvalitě lidí*.

Třetí koncept odmítání aktuálního významu národa vycházel z vize atomizace společnosti. Budoval na představě jejího vnitřního rozložení na egocentrické jednotlivce s partikulárními zájmy, pro něž je integrovaná a solidární společnost přítěží. Interpretace tří respondentů, kteří takto zdůvodnili neaktuálnost národa (zde pochopeném ve významu národní společnosti), dala ovšem této pozici jednoznačně negativní hodnocení. Byla tedy vyřčena jako reflexe kritika katastrofické vize okolní společnosti (0,4 % dotázaných).

Argumentace zdůvodňující názor, že **vlastenectví** nemá v současné sjednocující se Evropě již význam, vycházela z analogických pozic jako argumentace zdůvodňující neaktuálnost národa. Pracovala opět s vizí sjednocení Evropy a s vizí kulturního vyrovnávání či globalizace.⁴⁵ (*Srov. tab. 14*). „Národní“ skept-

45 Otázka zněla: *Pokud podle Vašeho názoru nemá vlastenectví v dnešní sjednocující se Evropě význam, proč?*

Tab. 14. Důvody **odmítnutí** významu **vlastenectví** - dle městských lokalit v %
První pozice výpovědi

zdůvodnění odmítavého stanoviska	dotázání celkem	Jirkov	Dvůr Králové nad Labem	Brandýs nad Labem
zdůvodnění nevedlo	1,2	0,9	1,2	1,0
neví	1,2	1,3	0,3	1,5

tici však již nepoložili důraz na otázku ztráty významu státu jako garanta společnosti ani na otázku neohraničené volby místa pobytu každého jednotlivce bez ohledu na jeho státní příslušnost a rodinná východiska. Vysvětlení opírali prvořadě o přesvědčení, že v současnosti sám politický sjednocovací proces (3,0 %) i kulturní vyrovnávací proces (5,1 %) odsouvají zaštiťující emocionální vztah k národu/státu do pozice nevýznamnosti. Vlastenectví pro tuto menšinovou skupinu respondentů se stalo anachronismem současnosti i budoucnosti.⁴⁶ Ve výročích jednotlivců bylo navíc označeno za postoj směřující *proti sjednocování*.⁴⁷

První myšlenka odmítla vlastenectví z pozice ryze utilitární *nic nám nedává, nemá význam*. Jednotlivci svůj životní postoj přenesli i do vztahu ke státu/národu (0,8 %).⁴⁸

Druhá myšlenka pracovala s přesvědčením, že v současnosti již není potřeba se vymezovat vůči jiným (0,5 %). Čtyři jednotlivci přehodnotili ta východiska mezietnických vztahů, na nichž stavěly a staví vědecké teorie nacionalismu a které fungují i v nazírání české veřejnosti moderní doby. Etnický dialog a konflikt pro tyto jednotlivce přestal existovat – byl nahrazen vizí jistoty bezkonfliktního vývoje: *nehrozí nebezpečí*. V rámci jejich úvah zazněla i idea *nadnárodní národnosti* a také představa, že není nutné *zachovávat tradice*, tedy kulturní osobitosti, na nichž se lze odlišit a identifikovat.

sjednocovací proces ¹	3,0	3,1	3,2	2,6
kulturní vyrovnávání ²	5,1	4,4	5,0	7,2
ztráta nutnosti vymezovat se	0,5	-	0,3	1,5
ztrácí význam	2,9	4,4	0,6	5,1
deziluze	1,0	1,3	1,2	0,5
partikulární zájmy jednotlivce ³	0,8	0,9	0,4	0,6
jiné	0,2	-	0,5	0,9

význam vlastenectví odmítl celkem	15,9	16,3	12,6	20,9
význam vlastenectví neodmítl ⁴	83,0	82,3	85,9	79,1
nezodpovězeno	1,1	1,3	1,5	-

celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

+1

Poznámky: ¹ Výroky typu: sjednocovací proces, sjednocení Evropy.

² Výroky typu: kultury jsou promísení, svět je národnostně promícháný.

³ Výroky typu: každý se stará o sebe.

⁴ Odpovědi: určitě má význam, spíše má význam, nevím.

⁴⁶ Příkladem uvádím výroky: *sjednocením zaniká vlastenectví; ve sjednocené Evropě vlastenectví nikoho nezajímá; vstupem do Evropy se stírá význam vlastenectví; vlastenectví je překážka sjednocování; bojím se, že ne, směřuje to k jednomu světu; každý může znát historii svého národa, ale k prosazení se to není důležité – v EU snad nezáleží na původu, ne?; vlastenectví je zastaralé, nikoho nezajímá; je to jedno, až se sjednotíme, bude jedno, kdo jsi.*

⁴⁷ Srov. např. výrok: *Je potřeba se otevřít světu a ne bránit stát před ostatními*. Argumentace, že vlastenectví brání sjednocování, zazněla i v první asociaci. Vyslovilo ji 0,6 % respondentů.

⁴⁸ Tuto pozici zaujalo celkem šest osob. Srov. např. výrok *Co bych z toho měl? Je to fakt na nic.; vlastenectví je nahrazeno něčím jiným, hmotnými statky, společností, je to otázka peněz; lidé mají zájem spíš o peníze.*

Třetí myšlenka odmítnutí vlastenectví vycházela z deziluze ze stavu současné společnosti (1,0 %). Vlastenectví bylo označeno za již neexistující postoj, protože *každý se stará spíše sám o sebe, o vlastní zájem, ne o zájem vlasti, protože je všechno rozkradený a rozprodaný, protože dnes už mladí nemají žádné morální hodnoty, protože lidé v Čechách se ženou za západní kulturou*. Zazněla analogická argumentace jakou použili tři jednotlivci při zpochybnění aktuálního významu národní společnosti.

Na přímý dotaz odmítlo aktuální význam vlastenectví 15,9 % respondentů. Naproti tomu v prvé asociaci, reagující na slovo vlastenectví, toto odmítnutí zformulovalo z celého souboru 761 dotázaných jen pět mladých lidí (0,6 %). Ti vlastenectví označili za brzdu společenského rozvoje a procesu evropské integrace. (Srov. tab. 10, 11.)

Podmíněnost názorů na aktuální význam národa a vlastenectví

Stanoviska k aktuální funkčnosti konceptů národa a vlastenectví se v postojích jednotlivců rozlišila. Modelovala se s ohledem na úroveň vzdělání (Srov. tab. 15, 16.), generační skupinu i lokální městskou společnost.

Společenskou funkčnost konceptu národa zcela jednoznačně proklamovali vysokoškolsky vzdělaní lidé, naopak nejméně ji reflektovali lidé s odborným vzděláním (69,0 %).⁴⁹ Vysokoškolsky vzdělaní lidé byli pak zároveň skupinou, která na jedné straně nejintenzivněji hodnotila národ v kulturní jedinečnosti a formulovala potřebu identifikace v této jedinečnosti. Na straně druhé byli skupinou, která nevnímala národní společnost v samozřejmosti její existence a respektovala konstruktivistické teorie vzniku národa. Ve stanoviscích těch, kteří dosáhli vysokoškolské vzdělání, tedy intelektuálně vybudovaná znalost nezrušila uvědomělé přihlášení se k národní společnosti a národní identitě. (Srov. tab. 9.)

⁴⁹ Otázka zněla: *Pokud si myslíte, že příslušnost k národu má v současnosti význam, proč?*

Tab. 15. Přiznaný význam příslušnosti k národu - dle vzdělání v %
Údaje za všechna tři města

význam národa	dotázání celkem	nejvyšší ukončené vzdělání			
		základní	odborné bez maturity	středoškolské s maturitou	vysokoškolské
určitě ano	46,0	37,3	50,3	47,4	60,6
spíše ano	30,4	37,6	19,7	31,1	27,7
nevím	12,6	14,0	17,3	10,2	5,3
spíše ne	8,6	8,9	10,4	7,8	6,4
určitě ne	2,4	2,2	2,3	3,9	0,0
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Aktuálnost vlastenectví byla pocífována v menší intenzitě u všech vzdělanostních skupin. Preference aktuálnosti pak stoupala přímo úměrně s dosaženou úrovní vzdělání.⁵⁰ (*Srov. tab. 10.*)

Ve srovnání postojů dvou generací byli mladí lidé více obezřetní při přiznávání významu národa i významu vlastenectví v kontextu současné Evropy. I když více rozvažovali jejich aktuální smysl, nepopřeli ho. (*Srov. tab. 3, 6, 8.*) I oni ve vysokém podílu přiznali opodstatnění existence národní společnosti v současné Evropě a také opodstatnění niterného vztahu k ní. (*Srov. tab. 3.*) Ovšem oproti generaci prarodičů méně zdůrazňovali samozřejmost existence národa a význam národní společnosti jako funkční sociální sítě. Naproti tomu více akcentovaly potřebu národní sebeidentifikace a vůli vymezovat se vůči jiným, druhým. Aktuálnost vlastenectví pak mladí vztahovali více ke státu, k zemi. Stát/země se především v jejich pozicích stal objektem vlastenectví. Oni také posunuli vlastenectví, pochopené ve vztahu k národu, do pozice postoje účastníků již uzavřeného emancipačního zápasu české společnosti.

Stanoviska k významu národa a významu vlastenectví v současné Evropě se výrazně rozešla v jednotlivých městských lokalitách.⁵¹

Ve městech s kontinuálním českým osídlením – v Brandýse nad Labem a Dvoře Králové nad Labem – účelovost národa připustilo zhruba 80 % respondentů. V těchto městech byl význam národa (národní společnosti) hodnocen v souvislostech vlastní identity – často vázané na historickou kontinuitu – a také v souvislostech funkční sociální sítě. Ve městě s přerušenu kontinuitou osídlení (Jirkov), v němž se nová městská společnost konstituovala z oby-

⁵⁰ Otázka zněla: *Má vlastenectví podle Vašeho názoru v dnešní Evropě ještě nějaký význam, proč?*

Tab. 16. Přiznaný význam vlastenectví - dle vzdělání v %
Údaje za všechna tři města

význam vlastenectví	dotázání celkem	nejvyšší ukončené vzdělání			
		základní	odborné bez maturity	středoškolské s maturitou	vysokoškolské
určitě ano	36,8	29,4	41,5	38,2	46,7
spíše ano	29,6	32,3	21,6	32,4	30,4
nevím	17,4	19,3	17,6	16,2	14,1
spíše ne	12,3	16,0	13,6	8,8	6,5
určitě ne	3,9	3,0	5,7	4,4	2,2
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

⁵¹ Reflexi významu národa ve sledovaných třech městech srov. Moravcová, Mirjam: *Projekce etnický smíšeného manželství v postojích dvou současných generací Čechů*. In: Sociálně a národnostně smíšená rodina v českých zemích a ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti. Opava, Slezský ústav SZM v Opavě 2003, s. 29–42.

vatelstva různého lokálního původu v průběhu počátku druhé poloviny 20. století, byla národu příznána nižší váha: i zde však jeho funkčnost akceptovala více než dvou třetinová většina (67 %). (Srov. tab. 2.)⁵² Ve zdůvodněních opět dominovala identita – intenzívně ovšem spatřovaná v souvislosti vůle odlišit se od jiných a uchovat si svou národní osobitost.

Názor na aktuální funkčnost vlastenectví, vyjádřený ve zdůvodnění vlastního stanoviska, se ve sledovaných městech odlišil méně zřetelně. Zastávaná stanoviska se také nevázala přímočaře ke kontinuitě života lokální společnosti. (Srov. tab. 5.)

Zdůvodnění významu vlastenectví v evropské současnosti, vyjádřená prvou asociací, tj. odpovědí na otázku *Když uslyšíte slovo vlastenectví, co se Vám vybaví*, měla naproti tomu výrazná lokální specifika. Odvíjela se zřejmě od nastaveného kulturního názoru, vázaného na historický vývoj té které lokální společnosti, a neméně i od intenzity průniku nového politického myšlení do postojů těchto společností. (Srov. tab. 7.) Ve městě osídleném po roce 1946 (Jirkov) bylo vlastenectví pochopeno především jako závazek k zemi/státu/národu a naopak vztahování vlastenectví k artikulovaným symbolům ustupovalo do pozadí jako názorové vybavení starší generace. Životnost vnímání vlastenectví prostřednictvím artikulovaných a tradicí ukotvených symbolů i v současnosti ukázala naproti tomu stanoviska obyvatel Dvora Králové nad Labem. Výrazným rysem postojů obyvatel Brandýsa nad Labem (mladé generace) se pak stalo posunutí vlastenectví do roviny respektovaného postoje období národní emancipace, postoje, který nemá aktuální platnost v současnosti.

Závěr

Koncept národní společnosti se v postojích obyvatel tří českých měst ukázal základním principem pro uchopení vlastní existence v Evropě počátku 21. století. Jeho váha se odvíjela od sociálních významů a dopadů – viděných perspektivou jedince i společnosti.

Koncept vlastenectví měl ve všech lokálních společnostech sledovaných měst výrazně menší váhu. Nebyl však pro přítomnost odmítnut, a to ani mladou generací. Jeho aktuálnost byla spojována především s představou osobního

⁵² Srov. pozn. 23. Moravcová, Mirjam: *Projekce ...*, c.d., s. 30–34. – Táž: *Koncepty národa v postmoderní české společnosti. Závěry dvou týmových výzkumů CVVOE*. In: *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech*. Brno, FSS Masarykovy univerzity – Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny 2005, s. 580–596.

závazku k národní společnosti a s představou závazku pěstovat vztah k minulosti a k jejímu symbolickému odkazu.

Symbolický odkaz minulosti byl v představách obou generací pochopen novým způsobem. Stal se nejen součástí prožitku současnosti, ale v pozicích mladé generace i součástí již uzavřené historie národa. Neznamenal obecné přihlášení se k symbolům, které přijala česká společnost v rámci emancipačních a národně-politických zápasů 19. a první poloviny 20. století. Tyto symboly přestaly na počátku 21. století sytit vztah k národní společnosti. Staly se záležitostmi lokální, záležitostmi postojů obyvatel určitého města. Obecně respektovaným symbolem z odkazu minulosti zůstala vlastní historie.

Emocionální vztah k národní společnosti zůstal součástí národního vědomí rozhodující většiny. Opíral se především o potřebu a proklamaci vlastní identity a o pocit hrdosti na příslušnost k národu/státu. Nepracoval s artikulovanými symboly.

Koncept vlastenectví byl v kontextu současnosti v interpretacích většiny obyvatel tří českých měst přijímán jako možná kvalita dobrého vztahu k národní/státní společnosti. Pouze malá skupina tento koncept hodnotila i jako postoj, který měl opodstatnění v minulosti, nicméně v dnešní současnosti již ztratil smysl. Jednotlivci jej pak označili za postoj, který je anachronismem a brzdou současného vývoje. Extrémně nacionalistické výklady vlastenectví zůstaly zcela okrajovou záležitostí.